

Breda Podbrežnik Vukmir

SDZS – za svobodo duha in človekovo dostojanstvo Razkorak med ideologijo in realnostjo

Glavni razlog za mojo dejavno vključitev v nastajanje Demosa je bilo pričanje, da si vsi ljudje zaslužimo možnost svobodne izbire in svobodnega duha, kar je temelj človekovega dostojanstva.

Kot študentka književnosti sem ob prebiranju slovenske literature naletela na besedila, ki so v meni povzročila konflikt med tem, kar sem bila naučena v šoli, in med tem, kar mi je prikazovala sodobna književnost. Takrat sem se počutila zavedeno, saj me je šola zavajala in mi realnost ter zgodovino prikazovala vsaj enostransko, če že ne potvorjeno. Učili so nas, da živimo v blaginji, v svobodi, v družbi, ki je v vmesni fazi do komunizma, kjer bo vsak prejel, kolikor potrebuje, in dal, kolikor zmore. Profesorico je sošolec sicer zmedel z vprašanjem, kako bomo definirali potrebe in če bo legitimna tudi potreba po krznem plašču in ne le po štruci kruha. Že takrat se je vame naselil dvom v praktično izvedljivost teorije, ki so nam jo podajali v okviru temeljev marksizma in samoupravljanja. Še bolj ob tem, ker smo vsi hrepeneli po produktih gnilega kapitalizma in smo se poniževali na Ponte rosso, kjer smo kupovali cenene kavbojke, ki so bile v našem socializmu obvezen kos garderobe mladih, a jih pri nas ni bilo mogoče dobiti. Učili so nas o revoluciji in partizanstvu, o neuvrščeni in enkratnem sistemu, ki mu ni para v svetu. Vzgajali so nas v kolektivističnem duhu in nam podajali črno-belo sliko preteklosti in naše sedanjosti. Prepričani smo bili, da rastemo v svobodni in dobri deželi, kljub temu da smo se ob primerjavi z gnilim zahodom počutili revne.

Zato so me pretresli realistični, kruti opisi vojnih in partizanskih posameznih usod in dejanj v sodobni slovenski književnosti, na primer pri Vitomilu Zupanu ali pri Jožetu Snoju. Ko smo izvedeli, da je bil marsikdo zaprt zaradi tega, kar je rekel in ali kar je mislil, je na naučeno padla senca. Šokirali so me romani Igorja Torkarja ali Branka Hofmana, v katerih sem brala, kako brezobzirno je sistem, ki smo ga v šoli spoznavali kot edino pravičnega, teptal človeško dostojanstvo. Obudila sem spomin na osnovno šolo, kjer so problematizirali vero in kjer je učiteljica zahtevala, naj verni dvignejo roke, s čimer jih je seveda stigmatizirala, ker je povedala, kako zavajajoča je vera in kakšen opij je za ljudstvo.

Ravno to spoznanje, da so nas napačno učili in vzgajali v lažnih vrednotah, me je vodilo k spoznanju, da naša družba ne podpira pravega svobodoljubja, pač je sistem vrednot predpisan in dirigan. Naučili so nas, da je treba paziti, kaj se kje reče, in da se ne sme kritizirati.

Ta razkol med deklariranim in dejanskim sem razumela kot prevaro, kot nesvobodo pa to, da se o tem ni smelo svobodno razpravljati. Zato sem se do tedanjega političnega sistema opredelila kot do sistema, ki ne podpira človekove svobode do izražanja, predvsem do političnega opredeljevanja, in zato tepta njegovo dostojanstvo. Že res, da je bila služba zagotovljena in da smo imeli možnost izobraževanja, vendar smo se zavedali, da je tudi gospodarski sistem napihnjjen in da se lahko v prihodnosti zruši, saj je bilo za nas tržno gospodarstvo znak gnilega kapitalizma, razrednega izkoriščanja in nekaj, kar socializmu ne pritiče. Ko sem zložila vse svoje izkušnje in spoznanja, ki sem si jih nabrala kot odraščajoče dekle tudi med potovanji po zahodni ter vzhodni Evropi, sem spoznala, da je naš sistem krivičen in da smo vsi indoktrinirani. Le kako je možno, da sme obstajati le ena stranka, le ena ideologija, vse, kar je drugačno, pa je zanikano in prepovedano? In kako je možno, da smo to sprejemali in živeli? Filozofinja Hannah Arendt meni: »Že zgodaj je bilo ugotovljeno in pogosto potrjeno, da v totalitarnih državah propaganda in teror predstavljata dve plati iste medalje. Vendar pa to drži le delno. Kjer koli ima totalitarizem absoluten nadzor, nadomesti propagando z indoktrinacijo in uporablja nasilje ne toliko za zastraševanje ljudi (to počne le v začetnih stopnjah, ko še vedno obstaja politična opozicija) kot za nenehno uveljavljanje svojih ideoloških doktrin in praktičnih laži.«¹

Začetki

S Francetom Tomšičem smo bili dobri znanci in smo se večkrat srečali ter o teh vprašanjih začeli razpravljati, vendar šele po litostrojskem štrajku, znameniti številki 57 Nove revije ter zlasti po aretaciji Janeza Janše, Davida Tasića in Ivana Borštnerja. V teh debatah so se mi odpirale oči zaradi vprašanja, zakaj pri nas ne sme biti nobene stranke – razen ZKJ.

Zato sva se oba z možem vključila v nastanek slovenske pomladi in med prvimi v Kamniku sodelovala pri ustanovitvi tedanje Socialdemokratske zveze občine Kamnik, predhodnice današnje Slovenske demokratske stranke in sicer z namenom, da

se slovenska družba demokratizira v večstrankarskem parlamentarnem sistemu. V Sloveniji so se že začela odpirati vprašanja o novih oblikah politične organizacije.

7. aprila 1989 smo v Kamniku ustanovili iniciativni odbor za ustanovitev območne organizacije Socialdemokratske zveze Slovenije, katerega člani smo bili Adolf Čebulj, Igor Podbrežnik, Matevž Bergant, Dušan Sitar, Andrej Vrabec, Franc Opravš, Alojz Mlinar, Gabrijela Dežman in Breda Podbrežnik Vukmir. Prostor za redno sestajanje nam je odstopila tedanja Zveza socialistične mladine v Kamniku na Gregorčičevi 2. Oblikovali smo naslednje sporočilo za javnost:

»Socialdemokrati iz občine Kamnik smo prepričani, da ima vsak državljan Slovenije pravico živeti v svobodi in blaginji in odstavljati voditelje po vnaprej določenih demokratičnih postopkih, ustvarjati v miru in brez strahu pred samovoljnimi posegi oblasti. Socialdemokratska zveza Slovenije je avtonomna politična organizacija, ki deluje na celotnem področju Slovenije. Organizirana je na osnovi sodob-

15. decembra 1987, v času stavke v Litostroju, je France Tomšič predlagal ustanovitev iniciativnega odbora nove politične stranke – Socialdemokratske zveze Slovenije. Predlog je podprla večtisočglava množica stavkajočih delavcev. To, da delavci odklanjajo partijo in podprejo ustanovitev opozicijske stranke, se ni zgodilo vse od Rusije do Jugoslavije. (Foto: arhiv Milana Windschnurerja)

¹ Arendt, Hannah. 2003. *Izvori totalitarizma*. Ljubljana: Študentska založba, str. 425

Zakonca Breda in Igor Podbrežnik sta bila med ustanovitelji Socialdemokratske zveze Slovenije in sta med prvimi v Kamniku odprla javno razpravo o demokratizaciji slovenske družbe. (Foto: arhiv Milana Windschnurerja)

nega in učinkovitega političnega koncepta evropskih socialdemokratskih strank. Prizadevamo si za miren prehod iz obstoječega enopartijskega sistema v parlamentarno demokracijo, ki bo osnova demokratične in pravne države. Socialdemokrati želimo sodelovati z vsemi družbenopolitičnimi organizacijami, interesnimi združenji in skupinami, ki spoštujejo načela demokratičnega odločanja. Sodelovanje je možno, če se ohranja popolna avtonomnost in enakopravnost. «

To obvestilo je bilo hkrati tudi povabilo k sodelovanju.

Zveza je imela seveda namen postati stranka, česar pa tedanja zakonodaja ni dopuščala, zato je nekaj časa delovala še kot zveza. Že nekaj dni po ustanovitvi iniciativnega odbora smo se sestali s tedanjim vodstvom kamniške SZDL. Igor Podbrežnik, Adolf Čebulj, Matevž Bergant in Breda Podbrežnik smo se sestali z Davorinom Gregoričem in Rudijem Pfajfarjem. Zapis sestanka hranim v osebni arhivu in iz tega zapisa povzemam nekaj poudarkov srečanja.

V uvodnem delu sestanka je Igor Podbrežnik predstavil naš namen in povedal, da si želi bodoči kamniški odbor Socialdemokratske zveze Slovenije najti življenjski prostor, da bi se izognili podtikanju o protiustavnosti in morebitnemu kriminaliziranju našega delovanja. Čebulj je spregovoril o izogibanju načelnim političnim vprašanjem, o težnji, da bi s SZDL sodelovali pri konkretnih problemih, in o tem, da je medsebojni interes, da ne bi prihajalo do oviranja. Gregorič je zagotovil, da SZDL želi odpirati prostor takšnemu delovanju in da ni ideoloških ovir, da pa se je treba zavedati ustavnih določil na slovenskem in širšem jugoslovanskem prostoru, da njega ne motijo nova gibanja, vendar pa osnovna pravila političnega organiziranja še niso razdelana. Igor Podbrežnik je izpostavil temeljni vprašanji, ki se nanašata na delovanje nove zveze: to so prostor za sestajanje in prostor za informiranje. Gregorič je zagotovil, da prostor ni sporen, razen s strani organov pregona, če bodo prekoračena ustavna določila, da pa se bodo z vprašanjem strankarstva ukvarjale spremembe ustave. Igor Podbrežnik je rekel, da se nove zveze ne morejo potisniti na nivo pevskih društev, Rudi Pfajfar pa je povedal, da je vprašanje časa, kdaj se bo SZDL tako spremenil, da bodo lahko enakovredno sodelovale tudi druge zveze, ter da bo novi program SZDL pokazal, kaj se lahko združuje pod njenim okriljem. Gregorič je povedal, da bo ta zveza dostopna tudi za tiste, ki se ne opredeljujejo, in da politični prostor ni sporen v okviru obstoječe ustave, zato je predlagal, da naj bi bili po ustanovitvi njeni predstavniki v sodelovanje v okviru SZDL vključeni neformalno. Podbrežnik je povedal, da želimo svojega predstavnika tudi v uredniškem odboru Kamniškega občana, Gregorič pa je menil, da se tega še ne bi lotili, ker SZDL ne vpliva na uredniški odbor lokalnega časopisa, vendar pa objavljanje ni sporno. Govorili smo tudi o možnosti govora na občinski delavski proslavi v Kamniški Bistrici, vendar pa do tega ni prišlo, ker bi bilo to po mnenju tedanjega vodstva SZDL lahko razumeti kot provokacijo. Omogočili pa so postavitev stojnice, na kateri se je predstavljala Majniška deklaracija.

Tako so stekle priprave na ustanovitev občinskega odbora Socialdemokratske zveze Slovenije. Pri tem je sodeloval tudi France Tomšič.

Z vodstvom kamniškega SZDL smo se sestali še enkrat v zvezi z vprašanjem registracije odbora. Gregorič nam je zagotovil, da se bo odbor v prihodnosti lahko registriral, da pa kljub temu ne bo težav in ovir za delovanje, vendar je opozoril na to, da morajo biti javni shodi prijavljeni in da mora biti pla-

katiranje v skladu z občinskim odlokom o plakatiranju, dolžnostni izvod pa je treba dostaviti na pristojni organ. Povedal je tudi, da je predsedstvo informiral o naši ustanovitvi, da je potrebno formalno prijavo pred ustanovitvijo posredovati njemu (osebni arhiv, zapisnik sestanka 24. 4. 1989).

Dogovori s SZDL so potekali na zelo korekten način, vendar pa je bilo jasno, da si SZDL na slovenskem nivoju želi nastajajoča gibanja spraviti pod svoj dežnik in jih tako obvladovati. Z današnjega vidika lahko celo rečem, da so bili prvi dogovori mnogo bolj konstruktivni kot kasnejše sodelovanje z drugimi dejavniki kamniškega političnega prostora, kar je razumljivo, saj takratne zveze niso imele značaja strank in ni bilo nevarnosti konkurence na volitvah. O tem piše Rosvita Pesek: »Januarja 1989 je republiški izvršni svet pritrdilno odgovoril na delegatsko vprašanje Toneta Anderliča, ali je v okviru obstoječega sistema sploh mogoče organizirati politične organizacije. Vendar je to pravico omejil z veljavno ustavo in političnim okvirom SZDL.«² Tudi zato so se nastajajoče politične organizacije morale postaviti v prve bojne črte najprej zato, da se smejo organizirati in delovati zunaj Socialistične zveze. Dr. Lev Kreft iz ZKS je dejal, da je orientacija komunistov nestrancarstvo in da bi se morali pogovarjati o političnih svoboščinah človeka, ne pa o strankarstvu.«³

Igor Podbrežnik je prevzel odgovorno nalogo, da združi kamniško opozicijo, ki jo je nato uspešno vodil na prve demokratične volitve. (Foto: arhiv Milana Windschnurerja)

Polde Mihelič, danes že pokojni slovenski slikar, je navdušeno podprl ustanovitev občinskega odbora SDZS. (Foto: arhiv Franceta Tomšiča)

² Zver, Milan. 2001. *Moč in nemoč Demosa. Študij primera – SDS*. V: Demosov zbornik. Maribor: Univerza: Zgodovinsko društvo.

³ Pesek, Rosvita. 2007. *Osamosvojitve Slovenije: Ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?* Ljubljana, Nova revija.

Ustanovitev kamniškega odbora Socialdemokratske zveze Slovenije

20. maja 1987 smo ustanovili kamniški odbor Socialdemokratske zveze Slovenije in javno ter jasno izrazili zahtevo, da se vključimo v občinsko dogajanje. Slavnostni govor je imel France Tomšič, z referati pa smo nastopili še Albert Čebulj, Matevž Bergant, Igor Podbrežnik, Breda Podbrežnik in Andreja Vukmir. V referatih smo razmišljali o socialdemokraciji in predstavili nekaj tez s politično vsebino. Pozdravil nas je predstavnik družbenopolitičnih organizacij Rudolf Pfajfar in predstavnik Kmečke zveze Janez Jeretina. Sledile so volitve. Predsednik je postal Igor Podbrežnik; izvolili smo tudi ostale organe. Že kmalu so trije izvoljeni predstavniki odstopili, Albert Čebulj pa je umrl.

O ustanovitvi sem pisala tudi v Kamniškem občanu, članke pa sem podpisala z začetnicama BP. Ni-

sem pomislila na svaka, ki ima enaki začetnici in ki je kot obramboslovec delal na občini Kamnik, vendar službe ni mogel obdržati – obstajala so namigovanja, da prav zaradi teh člankov, čeprav sem popolnoma prepričana, da so vedeli, kdo je avtor člankov. Tako so spretno posegli v družinske vezi, na katere je senco vrglo najino politično udejstvovanje. Moram povedati še to, da sva na dan ustanovitve stranke na dvorišču pred najino hišo, ki sva jo takrat obnavljala, pisala govora in načrtovala potek ustanovitve. Bil je lep in topel dan. A spodaj pod našo hišo je ves dan stala policijska stoenka, ki sva jo opazila šele čez nekaj ur. Uboga miličnika, ki sta morala v tisti vročini sedeti v neudobni stoenki in nadzirati dva dolgočasneža pred tedaj še razsuto hišo. Imela sva tudi svojega »opazovalca«, ki je bil prav pogosto na tistih mestih kot midva – še posebej je bil pozoren na moža, saj sem jaz zaradi majhnih otrok pogosto ostajala doma. Še danes se pogosto srečamo in še vedno je zelo simpatičen gospod.

Malo manj smešno pa je bilo smešenje nekaterih tedaj dejavnih občinskih predstavnikov, ki so se do novih političnih gibanj ter ljudi vedli cinično in poniževalno. Pravzaprav pa

danes ni nič drugače. Obveljal je stereotip, da so vsi, ki niso za današnjo »levico«, intelektualno in izobrazbeno na nižjem nivoju. Čeprav meni osebno današnja delitev na leve in desne glede na politične programe in zavzemanje za določene rešitve ni skladna s kategorijami levičarstva in desničarstva, torej kar je v našem prostoru sprejeto kot levo in napredno, zame nikakor ni v resnici levičarsko.

Alojz Mlinar (na sliki levo) in Franc Opravš sta bila med ustanovitelji SDZS in zagnana aktivista kamniške opozicije. (Foto: arhiv Milana Windschnurerja)

Mirko Zorenč, Matevž Bergant in Igor Podbrežnik (na sliki od desne proti levi) so spomladi leta 1990 vodili zborovanje kamniške opozicije. (Foto: arhiv Cirila Simičaka)

Naj navedem primer iz časopisa iz zadnjega obdobja, in sicer gre za intervju z Igorjem Lukšičem:

»V primeru Golobič se veliko moralizira. Pred nedavnim ste dejali, da je treba politiko rehabilitirati, in sicer tako, da postane moralna in da jo zastopajo ljudje, ki so brez škandalov. Lahko Golobič rehabilitira politiko?

V obzir je treba tudi vzeti, kdo kaj politično predstavlja v tej državi. Škandaliziranje posameznih osebnosti je klasična strategija desnice. Če vzamemo Billa Clintona, gre pri njem za tipičen primer škandaliziranja. Vsem je, upam, jasno, da ni šlo za moralni problem, temveč za politični problem: kako razmerje sil, ki je kazalo v prid demokratom, še za eno obdobje obrniti v prid republikancem.⁴ V primeru Golobič ne gre za moralno, ampak za politično zgodbo. Ker je desnica intelektualno in moralno šibka, se v politiki ne znajde in jo zato reducira na moralko. Politično dejanje pretvori v moralni nauk in okrog njega organizira vsesplošno zgražanje. To pa je samo način mobiliziranja politične podpore najnižjih strasti v ljudeh. Od tod izhaja nenehna pretnja totalitarizmov in avtoritarizmov.«⁵

Nadaljevanje

Sama sem bila kasneje manj dejavna zaradi majhnih otrok. Včasih se sprašujem, če je bilo vredno. Konec koncev je še vedno vse drugače, kot smo si predstavljali. Sama sem si predstavljala, da bodo nove politične sile enakovredne tistim od nekdaj, a je propagandni stroj še vedno zelo močan, stare zaveze skorajda svete in stara prijateljstva, ki temeljijo v interesih moči in kapitala, trdne. Med levico in desnico poteka ostra ločnica: levica se koncentrira okoli večkrat reformiranih in prenovljenih komunistov, desnica pa naj bi bilo vse ostalo, kar ni levica. Levica naj bi bilo vse, kar je pozitivno: svoboda govora, zaščita šibkih, solidarnost, socialna naravnost, humani odnosi v družbi. Desnica naj bi imela v posesti homofobijo, nacionalizem, odpor do marginalnih skupin in podobno. A naša zgodovinska izhodišča so drugačna in kratenje človekove svobode je povezano s prejšnjim sistemom.

A naj mi kdo razloži, tako po proletarsko, kako so lahko novodobni slovenski kapitalisti ideološko in interesno povezani s prenovljeno komunistično stranko? Naj mi kdo razloži, zakaj se stranke, ki prisegajo na človekove pravice, niso nikoli distancirale od predhodnic, ki so te pravice teptale tako, da so zapirale in ljudi pobijale brez sodnih procesov ter ugotavljanja krivde, ki so ljudi zaradi verbalnih deliktov pošiljale v zapore in na Goli otok? Na današnjem političnem prizorišču skoraj ni politika, ki bi mu bilo res mar ljudi. To pa je zame, ki sem proletarsko dete, vodilo pri odločanju na volitvah. Ne zanimajo me pavšalne delitve na leve in desne.

Vendar pa je nujna tudi samorefleksija. Treba je priznati, da so v novih strankah priložnost za svojo uveljavitev in izzivljanje našli ljudje, ki ne bi nikoli uspeli ne v komunističnem ne v nekomunističnih sistemih in ki so svoje razumevanje politične stvarnosti utemeljili na popreproščenem antikomunizmu. V bistvu so bili mnogi druga plat medalje sistema, ki smo se ga komaj rešili.

Danes ljudi presojam po njegovi dobroti in sposobnosti, sodelujem z dobronamernimi ljudmi iz vseh strank. Svoj malenkostni

V Socialdemokratsko stranko so prišli novi ljudje: Srečo Repanšek (na sliki levo) je prevzel skrb za koordinacijo dela stranke na Gorenjskem, Vida Romšak je med drugimi nalogami skrbela za vodenje dela v klubu svetnikov SDS, Miro Petek pa je predano skrbel za delo pisarne, vse do prezgodnje smrti pa je bil tudi član najvišjega vodstva SDS. (Foto: arhiv Vide Romšak)

⁴ Po moji presoji res ne gre za moralo, pač pa za politični kapital ali kredibilnost, ki jo ima politik, ki govori resnico. Tudi pri simpatičnem Clintonu je bilo problematično njegovo laganje in to bolj, kot njegov intimni odnos z eno od uslužbenk.

⁵ Potič, Zoran. 2009. *Igor Lukšič, politolog, minister, član SD: Zamudili smo priložnost za dokazovanje, da smo intelektualno najmočnejši*. Delo, Sobotna priloga, 13. junij 2009.

INICIATIVNI ODBOR SOCIALNODEMOKRATSKE ZVEZE SLOVENIJE

SOCIALDEMOKRATSKA ZVEZA
SLOVENIJE JE SAMOSTOJNA
POLITIČNA ORGANIZACIJA.
DELUJEMO IZVEN SZDL.

Hočemo odpravo enostrankarske vladavine.
Ne priznamo avantgardnost.

NASLEDNJE VOLITVE MORAJO
BITI NEPOSREDNE IN TAJNE.

Sodišča morajo biti neodvisna. Ne
pristajamo na sojenje po politični direktivi.

ODKLANJAMO UTOPIČNI MODEL
SAMOUPRAVLJANJA. DELAVEC
MORA POSTATI DELNIČAR
-SOLASTNIK.

Smo za zmanjšanje davkov, neomejeno
zaposlovanje v zasebnem sektorju in
ukinitev zemljiškega maksimuma.

V PODJETJIH NE SME DELOVATI
NOBENA POLITIČNA
ORGANIZACIJA, TEMVEČ SAMO
NEODVISNI SINDIKATI, KI ŠČITIJO
DELAVCA.

Temelj socialne varnosti državljanov je
učinkovito delo. Solidarnostno pomoč
priznamo samo bolnim, ogroženim in
brezposelnim.

SEDANJI POLOŽAJ SLOVENIJE V
JUGOSLAVIJI JE SPoren IN
LJUDSTVO NAJ SE Z
REFERENDUMOM IZREČE ČE IN V
KAKŠNI JUGOSLAVIJI ŽELIMO
ŽIVETI.

Slovenski narod mora imeti popoln nadzor
nad vojaškim aparatom na območju
Slovenije, poveljevanje in pouk v slovenskih
enotah in štabih mora biti v slovenskem
jeziku.

**PRIDITE NA USTANOVNI ZBOR
KI BO
V ČETRTEK, 16. FEBRUARJA 1989
OB 17. URI
V VELIKI DVORANI
CANKARJEVEGA DOMA V LJUBLJANI**

prispevek k slovenski pomladi iz te perspektive ocenjujem kot velik korak, ki je terjal tudi nekaj osebnega poguma in kasneje premagovanje razočaranja nad spoznanjem, da vsi v slovenski pomladi niso sodelovali le s srcem, pač pa tudi s pokvarjeno računico. Nič zato, zdaj imamo sistem, ki nam omogoča možnost izbire, časopise, polne zdrah in kreganj, veliko nasprotovanj – vendar se mi to zdi boljše kot navidezna monolitnost in iluzija uspeha.